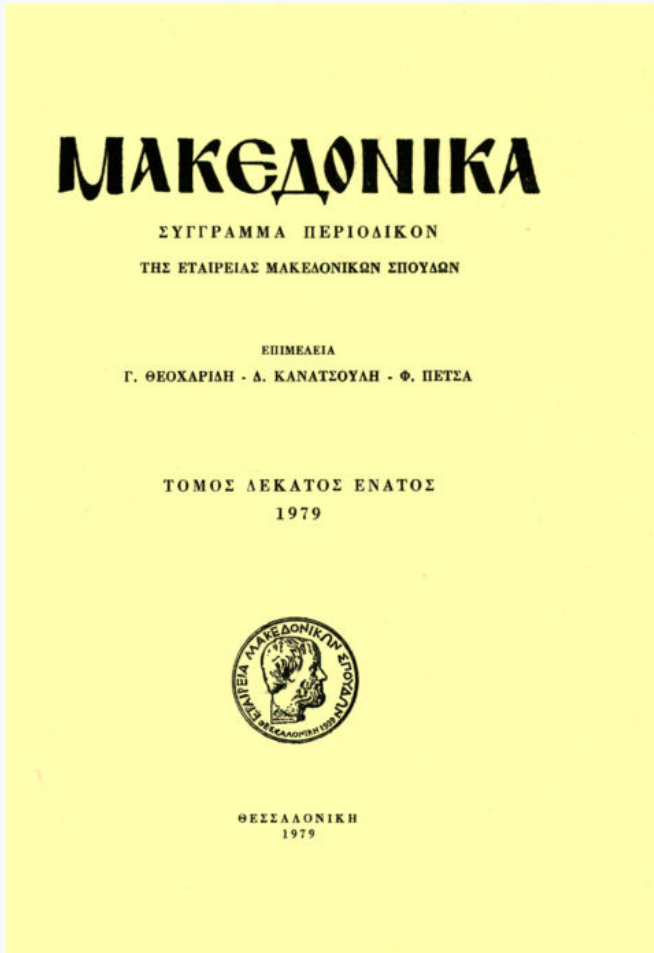

Μακεδονικά

Τόμ. 19, Αρ. 1 (1979)

Λεξιλογικοί αρχαϊσμοί των γλωσσικών ιδιωμάτων της Δράμας

Χρήστος Τζιτζιλής

doi: [10.12681/makedonika.474](https://doi.org/10.12681/makedonika.474)

Copyright © 2014, Χρήστος Τζιτζιλής

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τζιτζιλής Χ. (1979). Λεξιλογικοί αρχαϊσμοί των γλωσσικών ιδιωμάτων της Δράμας. *Μακεδονικά*, 19(1), 396–400. <https://doi.org/10.12681/makedonika.474>

ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΟΙ ΑΡΧΑΪΣΜΟΙ ΤΩΝ ΓΛΩΣΣΙΚΩΝ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ

Ὁ πρῶτος, ἀπὸ ὅσο ξέρω, ποὺ τόνισε σὲ εἰδικὸ ἄρθρο μὲ τίτλο «Οἱ ἀρχαῖστοι τοῦ σημερινοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος τῆς Μακεδονίας»¹, τὸν ἀρχαῖκὸ χαρακτήρα τῶν σημερινῶν γλωσσικῶν ιδιωμάτων τῆς Μακεδονίας ἦταν ὁ ἀείμνηστος Ν. Ἀνδριώτης. Ἀπὸ τότε, καὶ ἄλλοι ἐρευνητὲς² ἀσχολήθηκαν μὲ τοὺς, λεξιλογικοὺς κυρίως, ἀρχαϊσμοὺς τῆς Μακεδονίας, καὶ ὅλοι τόνισαν τὴν ἀνάγκη νὰ συγκεντρωθεῖ τὸ γλωσσικὸ ὑλικὸ τῆς περιοχῆς αὐτῆς, γιατί, διαφορετικὰ, εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐκτιμηθεῖ σωστὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀρχαϊσμῶν τῶν γλωσσικῶν τῆς ιδιωμάτων.

Στὸ ἄρθρο ποὺ ἀκολουθεῖ, ἐξετάζονται λεξιλογικοὶ ἀρχαϊσμοὶ ἀπὸ τὰ χωριά Χωριστῆ, Ἀδριανῆ καὶ Δοξάτο Δράμας, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἄγνωστοι³ στὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα. Ἄς σημειωθεῖ, γιὰ νὰ μὴ δημιουργηθεῖ λαθεμένη εἰκόνα γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν λεξιλογικῶν ἀρχαϊσμῶν στὰ χωριά τῆς Δράμας, ὅτι τοὺς ιδιωματοισμοὺς αὐτοὺς τοὺς ξεχώρισα ὕστερα ἀπὸ μιὰ σύντομη ἐξέταση τοῦ ὑλικοῦ ποὺ συγκέντρωσα σὲ γλωσσοσυλλεκτικὴ ἀποστολῆ στὰ παραπάνω χωριά, καὶ ἄφορᾷ, ὅπως ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω, μόνο λέξεις ποὺ εἶναι ἄγνωστες στὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα. Τὰ χωριά Χωρ., Ἀδρ. καὶ Δοξ. Δράμας ἀνήκουν στὶς περιοχὰς μικτοῦ πληθυσμοῦ (ντόπιοι-Πόντιοι καὶ Θράκες πρόσφυγες)· οἱ λέξεις ὁμῶς ποὺ μᾶς ἀπασχολοῦν προέρχονται ὅλες ἀπὸ τὸ γλωσσικὸ ἴδιωμα τῶν ντόπιων, ποὺ ἀνήκει στὰ βόρεια ιδιώματα, αὐτὰ δηλ. ποὺ τρέπουν τὰ ἄτονα *e* καὶ *o* σὲ *i* καὶ *u* ἀντίστοιχα, καὶ πού, κατὰ κανόνα, ἀποβάλλουν τὰ ἄτονα *i* καὶ *u*.

1. Ν. Ἀνδριώτης, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1953, σ. 101-108 [=Ἀντιγράμμα, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 239-244].

2. Βλ. Ἀγ. Τσοπανάκη, Διαλεκτικὰ Μακεδονίας, «Μακεδονικά» 5 (1961-63) 448-457· τοῦ Ἰδίου, Γλωσσικὰ Μακεδονίας, «Ἀρχαία Μακεδονία: Ἀνακοινώσεις κατὰ τὸ πρῶτον διεθνὲς συμπόσιον ἐν Θεσσαλονίκῃ, 28-29 Αὐγούστου 1968», Θεσσαλονίκη 1970, σ. 334-352. Ν. Κοντοσόπουλου, Λεξιλογικοὶ ἀρχαϊσμοὶ εἰς τὰ σημερινὰ γλωσσικὰ ιδιώματα τῆς Μακεδονίας, «Πρακτικὰ Ἀ' Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου, 28-30 Ἀπριλίου 1976», Θεσσαλονίκη 1977, σ. 209-213 κ.ά.

3. Θεωρᾷ ἄγνωστους τοὺς ἀρχαϊσμοὺς ποὺ δὲν περιέχονται στοῦ Ν. Ανδριώτης, Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten, Wien 1974.

4. Α. Α. Παπαδόπουλου, Γραμματικὴ τῶν βορείων ιδιωμάτων τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, Ἀθῆναι 1926, σ. 12 καὶ 14.

θρακιώτικο *σ-γίζμαι*¹ (=1. συγχύζομαι: *πολλὸ σ-γίσκε π τ ἄξ ὁ ἄδρα τς* 2. τρελαίνομαι: Ἄπ' τὸ πολὺ τὸ ξύλο σ-γίσκε τὸ μυαλό τ. Σ-γίσκε ἡ καμένη ἢ Τσίτ-τα. 3. Ἐνδιαφέρομαι: *φονάζω, ξαναφονάζω κι ἐκείνι κάνε και δὲ σ-γίζεται*). Ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὶς φράσεις ποὺ διασαφῶν τὶς σημασίες τοῦ ρ., ἡ σύνδεση τοῦ *σ-γίζμαι* μετὰ τὸ *συσσείομαι* δὲν εἶναι ἀπίθανη, πιθανότερη ὅμως φαίνεται ἢ προέλευσή του ἀπὸ τὸ ρ. *συγχύζομαι*. Τὴν ἄποψη αὐτὴ δὲ μποροῦμε νὰ τὴν ὑποστηρίξουμε με ἀπόλυτη βεβαιότητα, γιὰ καὶ τὸ *συγχύζομαι* καὶ τὸ *συσσείομαι* μποροῦν, ἀπὸ διαφορετικοὺς δρόμους, νὰ μᾶς ὀδηγήσουν καὶ φωνητικὰ καὶ σημασιολογικὰ στὸ ρ. *σ-γίζμαι*. Ἡ διαρκὴς ὅμως παρουσία τοῦ ρ. *συγχύζω* (<*συγχέω*>) στὴ γλώσσα μας, τὸ κάνει πιθανότερο ὡς πηγὴ προέλευσης τοῦ *σ-γίζμαι*. Τὰ ἴδια ἰσχύουν καὶ γιὰ τὸ κοζανίτικο *σνίζον* (=συγχύζω)² καὶ τὸ σιατιστινὸ *σνίσμὸς* (=σύγχυση). Ὁ καθηγητὴς Ἄγ. Τσοπανάκης στὴν ἐργασία του «Τὸ σιατιστινὸ ἰδιῶμα»³ παράγει τὸ δεῦτερο ἀπὸ τὸ *μγν. συσσεισμός*: πιθανότερη ὅμως φαίνεται ἢ προέλευσή του ἀπὸ τὸ ρ. *σνίζον*, καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὸ *συγχύζω* > *συχύζω*, με ἀπλοποίηση τοῦ συμφωνικοῦ συμπλέγματος *γχ>χ* (πβ. *συγχωρῶ* > *συχωρῶ*) > *σνίζω*, με οὐράνωση τοῦ *χ* μπροστὰ στὸ *ι*, ἀόριστος *σύχυσσα* καὶ με ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου *ι* *σύχ'σα* > *σύχ'σα*, με ἀπορρόσηση τοῦ *χ* μπροστὰ στὸ *σ* > *σύσσα*, με ἀνομοίωση τοῦ *χ* ποὺ τρέπεται σὲ ἡμίφωνο (πβ. *ἐχουσα* > *ἐχ'ουσα* > *ἐχ'σα* > *εἶσα*)⁴, καὶ ἐνεστώτας *σνίζον*. Γιὰ τὸ οὐσ. *συσσεισμός* ὁ καθηγητὴς Τσοπανάκης παρατηρεῖ: «Ἡ λ. συναντιέται στὴν Κοινὴ (ΠΔ 3 Βασ. 19, 12 4 Βασ. 2, 1) καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ εἶναι ἀρχαιοδιαλεκτικὴ (μακεδονικῆ);». Ἴσως θὰ μπορούσαμε νὰ ἐπαναλάβουμε τὴν ἴδια ὑπόθεση καὶ γιὰ τὸ ρ. *συσσεῖω*, ποὺ εἶναι ἐπίσης λέξη τῆς Κοινῆς.

κοίτ' ἢ ἔτσι λέγεται στὸ Δοξ. τὸ «κοτέτσι». Εἶναι φανερὸ πὼς πρόκειται γιὰ τὸ ἀρχ. *κοίτη*, ἢ, ποὺ ἀνάμεσα στὶς ἄλλες εἶχε καὶ τὴ σημασία «φωλιὰ ζῶου ἢ πτηνοῦ»⁵. Στὴν Ἄδρ. καὶ Χωρ. τὸ κοτέτσι λέγεται *κοιτάσ'*⁶.

κονμέλλα ἢ εἶναι πῆλινο μικρὸ δοχεῖο, ὅπου βάζουν συνήθως γάλα καὶ

1. Κ. Χουρμουζιάδου, Γλωσσάριον Τσακλίου, «Θρακικά» 15(1941) 273.

2. Δὲς ἀπὸ Β. Δ. Φόρη, Τὸ ἀρσενικὸ ἄρθρο «ι» στὰ βόρεια νοελληνικὰ ἰδιώματα, Κοζάνη 1956, παράθεμα ἀπὸ τὸν Ἄλευρᾶ «μὶ σύσιν οὐ μίθοκας» (σ. 24).

3. Ἄγ. Τσοπανάκης, «Μακεδονικά» 2(1941-52) 282

4. Γιὰ τὴν τροπὴ τοῦ ἐχουσα>εἶσα ὁ Β. Νewton, *The Generative Interpretation of Dialect. A Study of Modern Greek Phonology*, Cambridge 1972, σ. 87, δέχεται τὴν ἐξέλιξη *éxisa*>*éx'isa*>*éx'sa*>*eysa*. Περισσότερες λεπτομέρειες γιὰ τὴ διαδικασία ποὺ προτείνεται ἐδῶ ἴσως θὰ δοθοῦν σὲ εἰδικὴ μονογραφία.

5. Ἄγ. Τσοπανάκης, ὁ.π.

6. Liddell-Scott-Kωνσταντινίδου, ὁ.π., λ. *κοίτη*.

7. Ν. Andriotis, *Lexikon*, λ. *κοιτάζω*.

γιαούρτι. Ἡ λ., πού εἶναι γνωστή καὶ στὰ τρία χωριά, εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ μτγν. *καμέλλα* (= εἶδος ποτηρίου, ἢ κύλιξ)¹, πού ἔγινε *κουμέλλα* μὲ τροπὴ τοῦ α>ου, ἀπὸ ἐπίδραση τοῦ διπλανοῦ μ². Πιθανῶς ὁμοῦς ἡ λ. νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ οὐσ. *κουκ(κ)ούμα*³ + κατάλ. -έλλα>**κουκουμέλλα*>*κουμέλλα*, μὲ ἀνομοιωτικὴ ἀποβολὴ τῆς συλλαβῆς *κου*⁴, πβ. *κουκούμα* + -άριον> *κουκουμάριον* > *κουμάρι*⁵.

λοῦρους ὁ ἔστι λέγεται στὴν Ἄδρ. ὁ ὀμφάλιος λῶρος. Πρόκειται γιὰ τὸ μτγν. *λῶρος*⁶, πού ἔγινε *λοῦρους*, πιθανῶς μὲ ἐπίδραση τοῦ οὐσ. *λοῦρι*.

σκοροδάριμ καὶ *σκοροδάλιμ* ἢ λέγεται στὴν Ἄδρ. Χωρ. καὶ Δοξ. ἡ «σκορδαλιά». Ἡ λ. προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀρχ. *σκοροδάλημ*⁷ πού ἀπαντᾷ καὶ στὴν Εὐβοία μὲ τὴ μορφή *σκοροδάμι* τό. Ἀναφέρουμε τοὺς δραμινοὺς τύπους, γιατί εἶναι πλησιέστεροι πρὸς τὸν ἀρχικὸ τύπο.

στομίδα ἢ καὶ ἡ λ. αὐτή, πού σώζεται στὸ Δοξ., δὲν παρουσιάζει καμιά δυσκολία, γιατί μᾶς σώζεται φωνητικὰ ἀναλλοίωτη (ἂν ἐξαίρεσουμε τὶς ἀλλαγές πού ὀφείλονται σὲ μορφολογικοὺς λόγους καὶ στὴ συμμόρφωση τῆς λ. στὴ φωνητικὴ τῶν βόρειων ἰδιωμάτων) καὶ μὲ τὴν ἴδια σημασία πού εἶχε καὶ τὸ ἀρχ. *στομίς*⁸ (=χαλύβδιον ἐξάρτημα τοῦ χαλίνου τιθέμενον ἐντὸς τοῦ σώματος τῶν ἵππων, στόμιον).

συνάβον ρ. πρόκειται γιὰ ἀμφίβολο ἐνεστώτα, γιατί μόνο δυὸ πληροφοριοδότες τὸν βεβαίωσαν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἀπάντησαν κατηγορηματικὰ ὅτι ὁ τύπος *συνάβον* δὲ χρησιμοποιεῖται. Ἀντίθετα χρησιμοποιοῦν συχνὰ τὸν ἄορ. *σύναβα* καὶ κυρίως τὴ μετοχὴ *συναμμένους* (συνήθως στὸ θηλυκό). Τὸ ρ. σημαίνει «διεγείρομαι ἐρωτικά, ξανάβω» καὶ εἶναι φανερό ὅτι εἶναι σύνθετο ἀπὸ τὴν πρόθ. *σὸν* καὶ τὸ ρ. *ἄπτω*. Ἐὰν δεχτοῦμε, ὅπως κάνουν πολλοὶ λεξικογράφοι, ὅτι τὰ ρήματα *ἄπτω* (=ἀνάβω) καὶ *ἄπτω* (=προσαρμόζω) ἔχουν διαφορετικὴ ἐτυμολογικὴ προέλευση⁹, τότε ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ ἀμάρτυρο ἀρχ. ρ., σύνθετο ἀπὸ τὴν πρόθ. *σὸν* καὶ τὸ ρ. *ἄπτω* (=ἀνάβω), ἄσχε-

1. Liddell-Scott-Kωνσταντινίδη, ὁ.π., λ. *καμέλλα*.

2. Χ. Συμεωνίδη, Χεῖλωση στὴ Μεσαιωνικὴ καὶ Νέα Ἑλληνικὴ, «Βυζαντινά» 4(1972) 243.

3. Liddell-Scott-Kωνσταντινίδη, ὁ.π., λ. *κουκούμα*.

4. Μ. Φιλήντα, Γραμματικὴ, σ. 87-89

5. Ν. Ἀνδριώτη, Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, Θεσσαλονικὴ 1967, λ. *κουμάρι*.

6. Liddell-Scott-Kωνσταντινίδη, ὁ.π., λ. *λῶρος*.

7. Ν. Andriotis, Lexikon, ὁ.π., λ. *σκοροδάλημ*.

8. Liddell-Scott-Kωνσταντινίδη, ὁ.π., λ. *στομίς*.

9. Ν. Ἀνδριώτη, Παράλληλοι σημασιολογικαὶ ἐξελιξεις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας, Θεσσαλονικὴ 1960, σ. 27.

το πρὸς τὸ κοινὸ *συνάπτω*, ποῦ ἔχει γιὰ δεῦτερο συνθετικὸ τὸ ρ. *ἄπτω* (=προσαρμόζω). "Ἄν πάλι δεχτοῦμε ὅτι κάτω ἀπὸ τις δυὸ διαφορετικὲς σημασίες τοῦ *ἄπτω* κρύβεται τὸ ἴδιο ρ.¹, τότε ἔχουμε μιὰ ἄγνωστη ὡς τώρα σημασία τοῦ *συνάπτω* ποῦ πρέπει νὰ τὴ θεωρήσουμε ἀρχαία, ἔστω καὶ ἂν δὲ μαρτυρεῖται πουθενά.

τρουπάρ' τὸ λέγεται στὸ Δοξ. τὸ σημάδι (σωρὸς ἀπὸ πέτρες ἢ μιὰ μεγάλη πέτρα) ποῦ βάζουν γιὰ σύνορο στὰ χωράφια. Δὲ χωρᾶ καμιὰ ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ ὑποκοριστικὸ τοῦ ἀρχ. *τροπός*, γιὰ τὴ διάδοση τοῦ ὁποῖου στὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα τὸ «Lexikon der Archaismen» μᾶς πληροφορεῖ² «τροπὸς ὁ agr. gedrehter lederner Riemen mit dem die Ruder an der Ruderbank befestigt sind: Ep, τρόπος Eub (Konis, Kyme u.a.), Karpath, στρόπος Rhod; 1) dss (Karpath, Rhod), 2) Balken, die ein Weinfuß stützen (Eub), 3) Abflußrinne an der Ölpreße (Ep); vgl. τροπότηρ ὄ». Ἡ ἐξέλιξη ἀπὸ τὴ σημασία «δοκὸς» στὴ σημασία «σωρὸς ἀπὸ πέτρες ἢ μεγάλη πέτρα ποῦ μπαίνει γιὰ σύνορο στὰ χωράφια» δὲν παρουσιάζει καμιὰ δυσκολία, γιὰτι καὶ οἱ δοκοὶ καὶ οἱ σωροὶ ἀπὸ πέτρες χρησιμοποιοῦνται γιὰ ὀρθητικὰ σημάδια.

Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν

ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΖΙΤΖΙΛΗΣ

SUMMARY

Christos Tzitzilis, Archaisms of the dialects of Drama.

The author stresses the conservative character of the vocabulary of modern Greek dialects of Macedonia. He treats some dialect words from the district of Drama, which words he believes to be of ancient origin. The words he deals with are the following: διασείζουμι, κοίτ', κουμέλλα, λοῦρους, σκουρδάριμ' καὶ σκουρδάλιμ', στουμίδα, συνάβου καὶ τρουπάρ'.

1. Ὁ. π.

2. N. Andriotis, Lexikon, ὁ.π., λ. *τροπός*.